

ДОРНОД АЙМАГ ДАХЬ
ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР

**“БАЙГАЛИЙН НӨӨЦ АШИГЛАСНЫ ТӨЛБӨРИЙН
ТУХАЙ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТ”-Д ХИЙСЭН
АУДИТЫН ХУРААНГУЙ ТАЙЛАН**

**Аудитын гол дүгнэлт: Байгалийн нөөц ашигласны
төлбөрийн тухай хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй
байна.**

**Тайланг
хүргүүлсэн этгээд:**

Говь-Алтай аймаг дахь Төрийн аудитын газар, аймгийн
ИТХ, Засаг дарга, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын газар,
Татварын хэлтэс, сумын Засаг дарга нар, Онон – Улз голын
сав газрын захиргаа, Буйр – Мэнэнгийн талын сав газрын
захиргаа, Сум дундын ойн анги

**Нэмэлт мэдээлэл,
хаяг:**

Дорнод аймаг, Хэрлэн сум, 7-р баг, аймгийн Засаг даргын
Тамгын газрын 2-р байр, Дорнод аймаг дахь Төрийн
аудитын газар, 7058-4207

Аудит хийсэн үндэслэл, бүрэн эрх: Аудитыг Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3.1-д заасан Төрийн аудитын байгууллагын бүрэн эрхийн хүрээнд Монгол Улсын Ерөнхий аудиторов 2023 оны “Аудитын жилийн төлөвлөгөө батлах тухай” А/04 дүгээр тушаалаар баталсан Төрийн аудитын байгууллагаас гүйцэтгэх аудитын сэдвийг үндэслэн хийлээ.

Аудитын харилцан хамаарал: (Сэдвийн ач холбогдол болон аудит хийх болсон шалтгаан нөхцөл байдал болон хүлээгдэж буй эрсдэлийн тухай бичнэ.)

Үндсэн хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1-д “Монгол Улсад газар, түүний хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гагцхүү ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байна.”, 6.2-т “Монгол Улсын иргэдэд өмчлүүлснээс бусад газар, түүнчлэн газрын хэвлий, түүний баялаг, ой, усны нөөц, ан амьтан төрийн нийтийн өмч мөн” гэж заасан.

Байгаль орчны салбарт 2020 оны байдлаар Монгол Улсын нэгдэн орж соёрхон баталсан 22 олон улсын гэрээ, конвенц, богино, дунд болон урт хугацаанд хэрэгжүүлэх 20 бодлого, хөтөлбөр, салбарын болон салбар дундын 38 хууль, захиргааны хэм хэмжээний актын улсын нэгдсэн бүртгэлд бүртгэлтэй 95 журам, аргачлал, тус салбарт шууд хамаарах 434 үндэсний стандарт мөрдөгдөж байна.

Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамнаас “Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль”, “Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулах төлбөрийн орлогын хэсгийг бүрдүүлэх, зарцуулах, тайлагнах журам”-ын хэрэгжилтийн 2021, 2022 оны дүн, тайланд хяналт, шинжилгээ хийж дүгнэлт зөвлөмж өгсөн байна.

Дорнод аймгийн хэмжээнд 2021 онд 4,239.1 сая төгрөг, 2022 онд 4,491.8 сая төгрөг байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн орлого орсон байна. Үүнээс 2021 онд 405.9 сая төгрөг зарцуулсан нь хуулийн хэрэгжилт 28 хувь, 2022 онд 848.3 сая төгрөгийг зарцуулсан нь хуулийн хэрэгжилт 63 хувьтай байна.

Аудитад дараах эрсдэлүүдийг хамгийн “Өндөр” гэж тооцож төлөвлөсөн болно. Үүнд:

- Байгалийн ургамал, ой, ус, газар, ан агнуурын менежментийн төлөвлөгөөгүй байх,
- Байгалийн ургамал, ан амьтан, ус, ой газрын байгалийн нөөцийг тогтоогоогүй байх,
- Ус, ой, газар, байгалийн ургамал, ан амьтны бүртгэл тооллого судалгааны ажил хангалтгүй байх,
- Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн орлогын төлөвлөгөөнөөс давсан орлогын дүнгээр санхүүжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг батлуулаагүй байх,
- Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийг орлогыг үндэслэлтэй төлөвлөөгүй байх,
- Төсөл, арга хэмжээ хэрэгжихгүй орхигдож, олон жил үргэлжлэн үргүй зардал гарсан байх,
- Газар, ойн нөөц, ус, рашааны нөөц ашигласны төлбөрийг хуульд заасны дагуу байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн баялгийг нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулахгүй байх,
- Аймгийн Байгаль орчин аялал жуулчлалын газар нь байгаль хамгаалах, байгалийн нөөцийг нөхөн сэргээх арга хэмжээний хэрэгжилтэд хяналт тавьдаггүй байх

Аудитын зорилго, зорилтууд, хамарсан хүрээ:

“Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хуулийн хэрэгжилт” сэдвээр нийцлийн аудит хийж, дүгнэлт, зөвлөмж боловсруулж, дүнг холбогдох байгууллага, албан тушаалтанд танилцуулж, олон нийтэд мэдээлэхэд аудитын зорилт чиглэгдлээ. Аудитын зорилтыг хангахын тулд дараах дэд зорилтын хүрээнд гүйцэтгэлээ. Үүнд:

- Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчин, төрөөс баримтлах бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилт хангагдсан эсэх;

- Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулах төлбөрийн орлогын хэсгийн бүрдүүлэлт, зарцуулалт хууль, журмын дагуу хэрэгжсэн эсэх;
- Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн хуулийн хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийн, нөхцөл байдалд тохирох арга хэмжээ авсан эсэх;

Аудитад аймаг, сумын ИТХ, ЗДТГ, Газрын харилцаа, барилга, хот байгуулалтын газар, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын газар, Буйр нуур – Мэнэнгийн талын сав газрын захиргаа, Онон – Улз голын сав газрын захиргаа, Баян-Уул сумын Сум дундын ойн ангийн 2021-2023 оны үйл ажиллагааг хамрууллаа.

Аудит хийхэд гарсан хүндрэл бэрхшээл:

Төрийн аудитын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.1.1, 15.1.2 дахь хэсэгт зааснаар шаардлагатай мэдээлэл, баримт бичгийг хэлбэрээс нь үл хамааран шалгадагч этгээд, аудитад хамрагдагч болон холбогдох бусад байгууллага, албан тушаалтнаас тогтоосон хугацаанд, үнэ төлбөргүйгээр гаргуулах, хуулбарлаж авах, шалгадагч этгээд болон аудитад хамрагдагчийн ажлын байр болон бусад холбогдох газарт ажлын цагаар саадгүй нэвтрэн орох, ажиллах, бүртгэл, тооллого хийх, мэдээлэл, баримт бичиг, аливаа эд зүйлстэй үнэ төлбөргүйгээр танилцах бүрэн эрхтэй. Гэтэл аудитын явцад Дорнод аймгийн Татварын хэлтсээс шаардлагатай баримт материалыг хугацаанд гаргаж өгөөгүйгээс шалтгаалан аудит хугацаандаа дуусахгүй байх эрсдэлийг үүсгэж байв.

Аудитын гол үр дүн:

Бүлэг А. Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль нь газрын төлбөрийн тухай, төсвийн тухай хуультай бүрэн уялдахгүй, төрөөс баримтлах бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилтэд тавих хяналт хангалтгүй байна.

А.1. Орон нутгийн хөгжлийн бодлогын дунд, богино хугацааны баримт бичигт ногоон хөгжлийн талаар 2021-2022 онд дэвшүүлсэн арга хэмжээ 83-96 хувьтай хэрэгжсэн байна.

А.2. БОАЖС, аймгийн Засаг дарга, харьяа төсөв захирагч, сумдын Засаг дарга нарын хооронд байгуулсан гэрээ, гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөнд байгалийн нөөц ашигласны төлбөр, түүнтэй холбогдох харилцааг тусгаж дүгнэсэн байна.

Бүлэг Б. Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулах төлбөрийн орлогын хэсгийн бүрдүүлэлт, зарцуулалт хууль, журмын дагуу хэрэгжихгүй байна.

Б.1. Төлбөрийн орлогын хэсгийг бүрдүүлэх харилцааг журмын дагуу хэрэгжүүлээгүй байна.

Б.2. Төлбөрийн орлогын хэсгийн зарцуулалт хуулийн дагуу хэрэгжихгүй байна.

Бүлэг В. Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хуулийн хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийн, нөхцөл байдалд тохирох арга хэмжээ аваагүй байна.

В.1. Хууль, журмын хэрэгжилт, мэдээллийн сангийн бүрдүүлэлт муу байгаа нь төрийн байгууллагуудын уялдаа холбоо хангалтгүй байгааг харуулж байна.

В.2. Байгалийн нөөцийг хамгаалах, нөхөн сэргээх, хяналт тавих үйл ажиллагааны хэрэгжилтэд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, дотоод аудит хийж, үр дүнг үнэлээгүй байна.

Аудитын дүгнэлт:

А.1.1. Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль нь Газрын төлбөрийн тухай хууль болон Төсвийн тухай хуультай уялдахгүй байна.

А.1.2. Аймгийн хэмжээнд дунд, богино хугацааны бодлогын баримт бичгийг баталж, 2021-2022 онуудад тусгасан төсөл, арга хэмжээ 83-96 хувьтай хэрэгжсэн байна.

А.1.3. Аймгийн ой, ус, агнуурын менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжих хугацаа 2021-2022 онд дуусаж, 2017 оноос хойш газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөгүй явж байна.

А.2.1. БОАЖС аймгийн Засаг дарга, харьяа төсөв захирагчтай байгуулсан 2021, 2022 оны гэрээ, гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөнд байгалийн нөөц ашигласны төлбөр, түүнтэй холбогдох харилцааг тусгаж, дүгнэсэн байна.

А.2.2. Аймгийн Засаг дарга БОАЖГ-ын дарга, сумдын Засаг даргатай байгуулсан 2021, 2022 оны гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөнд байгалийн нөөц ашигласны төлбөр, түүнтэй холбогдох арга хэмжээг тусгаж, дүгнэсэн байна.

Б1.1. Аймгийн ИТХ нь Дорнод аймгийн хэмжээнд 2021-2023 онуудад агнах ан амьтны тоо хэмжээг тогтоож батлаагүй, БОАЖЯ-наас 2023 онд барих загасны төрөл, дээд хэмжээг хугацаа хоцроож баталсан байна.

Б.1.2. Төлбөрийн орлогын хэсгийг бүрдүүлэх харилцааг ЗГ-ын 2022 оны 02 дугаар тогтоолоор баталсан журмын дагуу хэрэгжүүлээгүй байна.

Б1.3. Байгалийн нөөц ашиглах зөвшөөрлийг хууль тогтоомжийн дагуу олгосон байна.

Б1.4. БНАТ-ын төлбөрийг өмнөх жилийн дундаж хэмжээг баримтлан төлөвлөж, үндэслэлгүй ноогдуулж, төлбөрийг бүрэн төвлөрүүлээгүй байна.

Б.2.1. БОХНС арга хэмжээнд усны нөөцийг хамгаалах, нөхөн сэргээх чиглэлээр хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээг хуульд заасан хувь хэмжээний дагуу -, ++төлөвлөж, батлахгүй байна.

Б.2.2. Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх, хяналт тавих арга хэмжээнд 2021 онд 4 төсөл арга хэмжээ буюу 16%, 2022 онд 5 төсөл арга хэмжээ буюу 17.8% нь төсвийг зориулалтын дагуу зарцуулаагүй байна.

В.1.1. Хууль, журмын хэрэгжилт, байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээний төсөв, зардлын мэдээллийн сангийн бүрдүүлэлт муу байна.

В.1.2. Аймаг, сумдын Засаг дарга, БОАЖГ хууль, журмын хэрэгжилтийг хангахад үр дүнтэй хамтарч ажиллаагүй байна.

В.2.1. БОАЖЯ-аас байгалийн нөөцийг хамгаалах, нөхөн сэргээх, хяналт тавих үйл ажиллагааны хэрэгжилтэд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, дотоод аудит хийгдээгүй байна.

В.2.2. Аймгийн ИТХ нь хяналт тавих эрх, үүргээ хэрэгжүүлж ажиллаагүй байна.

Аудитаар нийт 6,473.2 сая төгрөгийн алдаа, зөрчил илрүүлж, 6,473.2 сая төгрөгийн зөрчилд 16 албан шаардлага, 16 зөвлөмж өгч, нэгтгэсэн тайланд тусган Засгийн газар, БОАЖЯ-нд уламжлан шийдвэрлүүлэх 5 саналыг Үндэсний аудитын газарт хүргүүллээ.

Үндэсний аудитын газарт уламжлах санал:

Аудитаар илэрсэн дараах асуудлуудыг шийдвэрлэх талаар холбогдох газарт уламжлах. Үүнд:

1. БНАТ-ийн тухай хуулийн 18.1 дэх заалт болон Газрын төлбөрийн тухай хуулийн 10.1, Төсвийн тухай хуулийн 23.8.1 дэх заалтуудыг уялдуулан нэмэлт өөрчлөлт оруулах талаар Засгийн газарт уламжлах. (А.1.1 дэх асуудлын хүрээнд.)
2. Аймгийн бодлогын баримт бичгүүдэд байгаль орчин, байгалийн нөөцийг хамгаалах, нөхөн сэргээх чиглэлээр тусгагдсан зорилт, арга хэмжээний хэрэгжилтэд тавих хяналтыг хэрэгжүүлэх талаар БОАЖЯ-нд уламжлах. (А.1.2 дахь асуудлын хүрээнд.)
3. Баян-Уул сумын ой зохион байгуулалтын ажилд шаардагдах санхүүжилтийг улсын төсвийн эх үүсвэрээр шийдвэрлэж, ой, агнуурын менежментийн

төлөвлөгөөг 2023 онд багтаан батлах, цаашид менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг үнэлж, дүгнэн аймгуудад мэдээлэх талаар БОАЖЯ-нд уламжлах. (А.1.3 дахь асуудлын хүрээнд.)

4. Тухайн онд барих загасны төрөл, дээд хэмжээг тогтоохдоо хэрэгжүүлэх боломжтой байдлаар баталж байх талаар БОАЖЯ-нд уламжлах. Тухайлбал 2023 онд барих загасны дээд хэмжээг 2022 оны 11-12 сард багтаан баталж, аймгийн Засаг даргад хүргүүлж байх шаардлагатай байна. (Б.1.1 дэх асуудлын хүрээнд.)
5. Байгалийн нөөцийг хамгаалах, нөхөн сэргээх, хяналт тавих үйл ажиллагааны хэрэгжилтэд хяналт – шинжилгээ, үнэлгээ хийж, үр дүнг мэдээлж байх талаар БОАЖЯ-нд уламжлах. (Б.2.1 дэх асуудлын хүрээнд.)

Аудитын зөвлөмж:

Аудитын дүн дүгнэлтэд үндэслэн дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхийг холбогдох албан тушаалтнуудад зөвлөж байна. Үүнд:

Аймгийн ИТХ-ын дарга М.Энхтөрд:

1. Байгаль орчныг хамгаалах, түүний баялгийг зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх төсөл, арга хэмжээний хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллах. (А.1.2, В.2.2 дахь асуудлын хүрээнд.)
2. Аймгийн ИТХ-ын тогтоолоор тухайн жилд ашиглах байгалийн баялгийн нөөцийн дээд хэмжээг төрөл тус бүрээр тогтоож баталдаг байх. (Б.1.1 дэх асуудлын хүрээнд.)
3. Байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн нөөцийг нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулах төлбөрийн орлогын хувь, хэмжээний доод хязгаарыг баримтлан төлөвлөж батлах. (Б.2.1 дэх асуудлын хүрээнд.)

Аймгийн Засаг дарга М.Бадамсүрэнд:

1. Байгаль орчныг хамгаалах, түүний баялгийг зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх төсөл, арга хэмжээний хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллах. (А.1.2 дахь асуудлын хүрээнд.)
2. Ойн ангийн менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хангаж, үнэлж дүгнэх ажлыг зохион байгуулах. (А.1.3 дахь асуудлын хүрээнд.)
3. Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн суманд хамаарах орлогын хэсгээс байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх арга хэмжээнд төлөвлөж, батлуулах талаар сумын Засаг дарга нарт үүрэг чиглэл өгөх, сумын чиг үүргийг аймагт хамааруулахгүй байх. (Б.2.1 дэх асуудлын хүрээнд.)
4. БНАТ-ийн хууль, журмын хэрэгжилтийг хангах хамтын ажиллагааг үр дүнтэй зохион байгуулах. (В.1.2 дахь асуудлын хүрээнд.)

Байгаль орчин, аялал жуулчлалын газрын дарга А.Гантулгад:

1. Байгаль орчныг хамгаалах, түүний баялгийг зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх төсөл, арга хэмжээний хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллах. (А.1.2 дахь асуудлын хүрээнд.)
2. Байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээний төсөв, зардлын мэдээллийн сангийн программын ашиглалтыг сайжруулах замаар орлого бүрдүүлэх харилцааг журмын дагуу хэрэгжүүлэх. (Б.1.2 дахь асуудлын хүрээнд.)
3. Засгийн газрын 2022 оны 02 дугаар тогтоолын 3.5, 3.6-д заасан төсөл арга хэмжээг төлөвлөж санхүүжүүлэх, батлагдсан төсвийг хэтрүүлэн зарцуулахгүй байх. (Б.2.2 дахь асуудлын хүрээнд.)
4. Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн орлогын төлөвлөгөө, гүйцэтгэл, БОХНСАХ-ний зардлын төлөвлөгөө, гүйцэтгэлийг журмын хавсралт маягтын дагуу нэгтгэж, байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээний төсөв, зардлын мэдээллийн санд оруулж байх. (В.1.1 дэх асуудлын хүрээнд.)

Татварын хэлтсийн дарга С.Бямбарагчаа:

1. Ан амьтан, усны төлбөрт өмнөх онуудад үндэслэлгүй ногдуулалт, тайлагналт, бичилтийн зөрүүтэй мэдээлэл үүссэнийг татварын нэгдсэн системд залруулга хийх ажлыг зохион байгуулах. (Б.1.4 дэх асуудлын хүрээнд.)

Онон-Улз голын сав газрын захиргааны дарга Б.Баяртогтоход:

1. Онон, Улз голын сав газрын усны менежментийн төлөвлөгөө боловсруулахад шаардагдах санхүүгийн эх үүсвэрийг улс, орон нутгийн төсвөөр шийдвэрлүүлж, менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлж ажиллах. (А.1.3 дахь асуудлын хүрээнд.)

Буйр – Мэнэнгийн талын сав газрын захиргааны дарга Ш.Хангарьдад:

1. Буйр нуурын сав газрын усны менежментийн төлөвлөгөө боловсруулахад шаардагдах санхүүгийн эх үүсвэрийг улс, орон нутгийн төсвөөр шийдвэрлүүлж, менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлж ажиллах. (А.1.3 дахь асуудлын хүрээнд.)

Сумдын Засаг дарга нарт:

1. Байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн нөөцийг нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулах төлбөрийн орлогын хувь, хэмжээний доод хязгаарыг баримтлан төлөвлөж батлах. (Б.2.1 дэх асуудлын хүрээнд.)
2. Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн орлогын төлөвлөгөө, гүйцэтгэл, БОХНСАХ-ний зардлын төлөвлөгөө, гүйцэтгэлийг журмын хавсралт маягтын дагуу бэлтгэж байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээний төсөв, зардлын мэдээллийн санд оруулж байх. (В.1.1 дэх асуудлын хүрээнд.)

Хавсралт:**Аудитын явцад илэрсэн зөрчил дутагдлын нэгтгэл**

Аудитаар нийт 6,473.2 сая төгрөгийн алдаа, зөрчил илрүүлж, 6,473.2 сая төгрөгийн зөрчилд 16 албан шаардлага, 16 зөвлөмж өгч, нэгтгэсэн тайланд тусган Засгийн газар, БОАЖЯ-нд уламжлан шийдвэрлүүлэх 5 саналыг Үндэсний аудитын газарт хүргүүллээ.

№	Аудитад хамрагдсан байгууллагын нэр	Алдаа, зөрчлийн дүн /сая.төг/		Үүнээс			Хууль хяналтын бусад байгууллагад шилжүүлсэн
		Тоо	Дүн	Зөвлөмж	Төлбөрийн акт	Албан шаардлага	
А	1	2	3	4	5	6	7
1	Аймгийн ИТХ	3		3			
2	ЗДТГ	4		4			
3	БОАЖГ	5	607.9	4		1	
4	Татварын хэлтэс	2	5,865.3	1		1	
5	Онон-Улз голын СГЗ	1		1			
6	Буйр-Мэнэнгийн талын СГЗ	1		1			
7	Сумдын Засаг дарга нарт	16	-	2		14	
	ДҮН	32	6,473.2	16		16	